

EEN LATIJNS EN EEN GRIEKS VERS VOOR DE SOKKEL VAN 'DE COOPERE ERASMUS' *

DOOR DRS. N. VAN DER BLOM

OP de avond van de 11de maart 1878 vergaderden de Curatoren van het Erasmiaansch Gymnasium. De drie oudste leerlingen waren bij de voorzitter geweest. Met een plan tot herdenking van het 550-jarig bestaan van hun school. Op hun program stond o.a. voor de avond van de 8ste april 'een optogt naar het beeld van Erasmus, ten einde dat beeld te versieren met een krans en aldaar een redevoering te doen uitspreken'. Curatoren waren weinig ingenomen met dit plan – er waren bezwaren verbonden aan het houden van avondoptogten in de Stad, betwijfeld werd ook of de zaak wel deelneming bij de burgerij zou vinden, etc. Bovendien achtte men het tijdstip der feestviering willekeurig gekozen, 'aangezien het niet zeker is dat werkelijk in dit jaar de school 550 jaar heeft bestaan'. Het eind van het lied was, dat de drie, op Zaturdagmiddag in de curatorenvergadering gekomen, 'zeiden op een ander plan bedagt te zijn': nl. het feest te verplaatsen naar de eerste steen-legging voor het nieuwe gebouw (dat, naar wij nu weten, in 1884 pas aan de Coolvest zou verrijzen) – een alternatief, dat in de boezem van het 'Collegie' was geboren en door de rector wel aan de leerlingen zal zijn meegedeeld. Wel vroegen de drie, of op 8 april althans de lessen mochten stilstaan. Dát mocht . . . !

In 1978 herdenkt het Gymnasium Erasmianum zijn 650-jarig bestaan. Het jaar is destijds 'willekeurig', naar het oudst bekende document over de school, gekozen, maar nu is het, al is dan nu een ouder document bekend, door de traditie geheiligd. Een 'pompa' van de school naar het beeld van Erasmus kan niet ontbreken en zal vast wel 'bij de burgerij deelneming vinden'. Deze bijdrage over het beeld bedoelt de reeds oudere betrekkingen tussen school en beeld te demonstreren, en zo mede op het jubileum attent te maken.

* Met een excurs over het daar vermelde geboortejaar.

In 1677 werd het van 1622 daterende bronzen beeld van Erasmus op zijn nieuwe sokkel geplaatst. Aan dit heugelijk gebeuren ging een periode vooraf, waarin de verzensmeden van Rotterdam hun vuren fel hebben opgestookt. Eerder heb ik bericht over Oudaan's probeersels: drie Latijnse en twee Nederlandse verzen; en de tekst bezien van zijn Nederlandse vers dat door de jury de eer is waardig gekeurd van op de sokkel te worden aangebracht (*Rott. Jaarb.* 1965, p. 243 vv.). Het was een groot, trouwens buiten-Rotterdams latinist, die het Latijnse vers heeft mogen leveren: Nicolaas Heinsius (*ibid.*). Een inderdaad van kwaliteit wat mindere inzending van zijn hand is voor de vergetelheid bewaard door Pieter Rabus, de bekende leraar aan de Erasmiaansche Schole – hij leverde er zelf een vertaling bij (*Rott. Jaarb.* 1958, p. 217 v.).

De twee verzen die ik nu wil bespreken stammen ook uit die school.

Het Latijnse is van de hand van Willem Hovius, die in 1666 optrad als leraar van de 'laagste school', d.i. de eerste klas. Hij volgde toen zijn een jaar eerder overleden vader Bernardus op, die in 1639, wellicht van Friesland gekomen, als docent optrad en in 1643 conrector werd. Die rang bereikte Willem op zijn beurt in 1706. Hij bekleedde dit ambt tot zijn aftreden in 1719. Al met al stond er dus tachtig jaar aaneen een Hovius voor de klas! Willem's halfbroer is Barent Hovius, de arts van het befaamde receptenboek. In dat boek vindt men ¹⁾, in 1685 door Barent opgetekend ²⁾, Willem's hier volgend vers:

Aeternae Memoriae
Desiderij Erasmi Rotterodami.

Qui magni simulacra viri nunc cernis Erasmi
Mansura, artificis (siste viator) opus,
Hic velut in densis micuit fax magna tenebris,
Barbariemque animis depulit arte gravem.
Quis non scripta stupet? Tumulo Basilea superbit,
Rottera sed merito, quae tulit alma Virum.
Notitia, pietate rudem Desiderius orbem
Replevit, Batavis desiderandus avis.
Urbs Rottae cognata dabit, quo laeta virorum hoc
Tempore proveniat non meliore seges.

W. H. 1685
Wilhel: Hovius
carmen fecit.

Wat als volgt valt weer te geven:

Ter eeuwige gedachtenis van
Desiderius Erasmus van Rotterdam.

Reiziger, die nu het beeld aanschouwt van de grote
man die Erasmus was, beeld dat, werk van een kunstenaar,
bestemd is te blijven bestaan, houd hier even stil.

Hij schitterde als een felle fakkel in dikke duisternissen,
en de plumpe barbarij heeft hij door de beschaving
die hij bracht uit de geesten verdreven.

Wie verbaast zich niet over zijn geschriften?

Op zijn graf is Bazel trots, maar Rotterdam op de verdienste
de moeder te zijn, die de grote man voortbracht.

Met wetenschap, met vroomheid heeft Desiderius de wereld
vervuld - toen hij wegviel, staarden onze Hollandse voorvaders
hem na in het volle besef van hun gemis.

De stad, die dochter van de Rotte is, zal er zorg voor dragen
dat in deze tijd, die niet beter is (nl. dan de zijne)
een welig gewas van grote mannen opgroeit.³⁾

Het Griekse gedicht is van Johannes Sylvius, aan de school
verbonden vanaf 1669 en rector van 1681 tot 1719 - Hovius en
Rabus hebben onder hem gewerkt. Zijn vers vindt men voorin
de uitgave van de Latijnse tekst van Erasmus' *Colloquia*, die
Rabus in 1693 deed verschijnen bij Reynier Leers - Rabus had
er aantekeningen aan toegevoegd en drukte er voor de tweede
maal Erasmus' jeugdwerkje *Conflictus Thaliae et Barbariei* in
af⁴⁾. In het voorwerk vindt men o.a. de beide Latijnse verzen
van Heinsius (*Rott. Jaarb.* 1958, p. 217 v. en 181). Dan volgt:

In eandem J. S.

Ξεῖν' ἐπιθάμβει, ὄρα's πολυῖδμονος εἰκόν' Ἐράσμου,
τῷ ποτε δῶκε πνοῖην καὶ βίον ἥδε πόλιν.
Δῶκε βίον δ' αὐτὸς γεγάυς Μούσῃσι νεκρῶσιν,
αὐτὰρ αἰδίδιον τῷ βίον ἀντέδωκεν.
Ζῆ ἄρα ψυχὴν· Ἐν βασιλείῃ θῶμα τέλει πτωλ.
Ἴδδε δὲ ζῶει αἰεὶ χάλκεόν ἱστάμενον.

Op hetzelfde (beeld) J(ohannes) S(ylvius)

Vreemdeling, verbaas u: ge aanschouwt het beeld
van de geleerde Erasmus, aan wie eens deze stad

adem en leven schonk. Zelf schonk hij, man geworden,
het leven terug aan de dode Muzen.

Zij echter schonken hem als loon een eeuwig leven.

Hij leeft dus voort naar de geest.

In Bazel ligt zijn lichaam begraven.

Hier echter leeft hij, in brons opgericht, voor altijd voort.

Dat Sylvius dit vers voor de sokkel bestemd had, wordt m.i. aangeduid door de omvang: zes verzen, en door de vorm: het is even lang als Heinsius' Latijnse vers, dat ook in disticha is gesteld. Het feit dat Hovius' Latijnse en Oudaan's Nederlandse vers beide acht regels tellen, doet vermoeden, dat de jury, als ik goed zie, en voorzover de verzen nu bekend zijn, heeft kunnen 'schuiven' met de volgende combinaties – waarbij het voorste 'plat' uiteraard voor het officiële Latijnse opschrift werd gereserveerd (ik neem steeds de volgorde, met Erasmus 'meekijkend': recht, links, achterplat en geef het getal der regels):

- 1) Heinsius (lat., 9); Oudaan (ned., 8); Sylvius (gr., 6)
- 2) Hovius (lat., 6); Oudaan (ned., 8); Sylvius (gr., 6)
- 3) Heinsius (lat., 6); Sylvius (gr., 6); Oudaan (ned., 8)
- 4) Oudaan (lat., 6); Sylvius (gr., 6); Oudaan (ned., 8)
- 5) Hovius (lat., 6); Sylvius (gr., 6); Oudaan (ned., 8)

Daarvan lijkt nr. 3, nu, en mij, het fraaist. We weten wat er tenslotte is uitgekomen:

Heinsius (lat., 6); Oudaan (ned., 8); steden, data, jaren van Erasmus' geboorte en sterven, plus de opsomming der aan het bronzen beeld voorafgaande standbeelden, van 1549 af.

Daarbij hebben onze Sylvius en Hovius het veld moeten ruimen. Inderdaad, een Erasmus en Rotterdam lovend Nederlands vers zou, op het achterplat, bijv. na een Latijns en een Grieks vers van dezelfde strekking rechts en links (nr. 5), misschien wat minder op zijn plaats zijn geweest. Dat achterplat wordt nu dus, voor ons gevoel toch wat vreemd, gevuld met de gegevens over geboorte en sterven, en, voor ons gevoel niet misplaatst, met de (onvolledige, *NRC* 12 aug. 1967) lijst van eerdere beelden, die Rotterdam voor zijn grote zoon oprichtte: een rekening-en-verantwoording a.h.w. van de stad tegenover de humanist.

De datum van Hovius' vers verwondert even: 1685. Heeft de opheffing van het edict van Nantes in dat jaar hem ertoe gebracht het verworpen gedicht weer te voorschijn te halen? En heeft hij mogelijk met name het laatste distichon, met de ver-

gelijking tussen Erasmus' tijd en 1685, als die gedachte in 1677 ontbrak, naar de situatie van het moment, in deze zin herdicht? En heeft hij daarbij gedacht aan de functie van 'Queeckhof', kweek-school van zijn school en van de (los en onofficieel) daarmee verbonden Illustre School, waar een Jurieu, een Bayle, Sylvius ook, zo wenste hij, leerlingen zouden opleiden⁵), die op hun beurt, als Erasmus destijds, kampioenen voor vroomheid, vrede en beschaving zouden worden in een tijd, waarin ze alle weer werden aangerand? Te bewijzen valt het niet. Ik mag voor die verbinding van die scholen echter verwijzen naar *Rott. Jaarb.* 1976, p. 228 vv. En wat met 'Nantes' gebeurde, zag men in de persoon van réfugiés in de straten... De ramen van Hovius' schoollokaal stonden (dan) wijd open!

EXCURS over het geboortjaar op het 'achterplat'

DESIDERIUS ERASMUS, geboren tot Rotterdam den 28 oct. 1467... Zo begon in 1677 die opsomming aan de achterzijde, zo stond het er tot 1964, maar nu, naar oplettende lezers – het Jaarboekje heeft trouwens geen andere – opmerken, staat er: 1469. Zie *Rott. Jaarb.* 1965, p. 241: 'Veranderd is (nl. op de nieuwe sokkel, copie van de oude), op voorstel van "Rotterdamum", het geboortjaar, en wel van 1467 in 1469, in overeenstemming met de kennis die we op dit punt in 1964 bezitten'. Zo schreef ik toen, onder verwijzing naar de desbetreffende studie van prof. dr. R. R. Post van 1953. Het plaatsen van de vernieuwde sokkel aan de Laurensplaats was voor deze wijziging het geëigende moment, zo meenden dr. C. Reedijk en ik destijds. 'Roterodamum' deed op onze vraag en met onze argumentatie bij B. en W. een daartoe strekkend verzoek, en B. en W. volgden dit direct.

Sindsdien kwam er critiek. Niet massaal, stel u voor! Ze kwam van één persoon, de heer J. W. C. Besemer, de restaurateur van de Laurens. Hij schreef me op 9 november 1967, dat er een principiële fout was begaan: in een copie corrigeert en wijzigt men niet, men neemt de oude tekst integraal over. Berouwvol heb ik zijn standpunt in mijn *Erasmus en Rotterdam* op p. 69 vermeld met een 'peccavimus': wij hebben gezondigd.

Hoe moeilijk is het echter een begane fout hersteld te krijgen! Dat moge uit het hiervolgende blijken, tot leeringhe ende, vrees ik, vermaeck. In 1969 verscheen A. C. F. Koch's *The*

year of Erasmus' birth, waarin op grond van oud en nieuw materiaal uit Erasmus' brieven en geschriften werd betoogd, dat het traditionele jaartal van de sokkel, 1467, het juiste is. Daarop kwam Margaret Mann Phillips, die in een bespreking van Koch's studie in *Erasmus in English* 3, Toronto 1971, p. 24, verwees naar drie horoscopen van Erasmus, die kort na zijn dood waren gepubliceerd en alle wezen op 1467 (één ervan had ik moeten kennen: rector mr. J. B. Kan gaf die tekst nl. in het *Programma Litterarium* van het Gymnasium Erasmianum van 1894!). En zij vervolgde: 'Who supplied the precise data for these horoscopes? Can it have been anyone but Erasmus himself? If we could assume this, the controversy about the year-date would be over'.

Voor mij werden deze publicaties aanleiding, *slechts* (!) aanleiding, te proberen de misslag te doen herstellen. Eerst wendde ik mij tot 'De Maze' - welk eerbiedwaardig genootschap in 1964 niet in de zaak was gemoeid, naar me bleek; voordeel was, dat mijn mede-lid Besemer nog eens benadrukte dat als argument *alleen* mocht gelden en waarde had het principiële punt, dat men in een copie niet verandert. Op zijn voorstel werd een en ander verwerkt in een brief van hemzelf, drs. E. van Gulik, bibliothecaris van de Gemeentebibliotheek, dr. C. Reedijk, bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek, en ondergetekende aan 'Roterodamum', d.d. 16 maart 1974. We verzochten B. en W. te vragen 1469 naar 1467 terug te draaien. En wel om de traditie. 'De sokkel van 1677 gaf de kennis en opvattingen ten aanzien van Erasmus van die tijd. Wij hebben dat alles inderdaad als geheel te accepteren en als een monument te bewaren. Dit geldt ten aanzien van de kijk op Erasmus, zoals die uit de verzen blijkt. Het geldt óók met betrekking tot de opsomming van de drie beelden, die toen slechts bekend waren. En *het geldt al evenzeer inzake het jaartal van Erasmus' geboorte.*' Volgde: 'Hiermee zouden wij kunnen en eigenlijk ook willen volstaan. Mogelijk echter merkt u op, dat U in Uw brief van 1964 Uw voorstel (n.l. aan B. en W.) als volgt toelichtte: "Op grond van moderne inzichten, met name na de studies van prof. Post, wordt door deskundigen als zeker aangenomen dat het juiste geboortjaar van Erasmus 1469 was", en vormt dit voor U een punt, dat U doet aarzelen ons direct te volgen. In dat geval willen wij, hoewel het argument dat in een copie niet mag worden gewijzigd in en op zichzelf

dus naar ons gevoelen voldoende en beslissend is, niet nalaten U erop te wijzen dat sinds 1964 de kwestie van het geboortjaar voor en na onderwerp is geweest van hernieuwde bestudering. Verschillende onderzoekers (dr A. C. F. Koch, mrs Mann Phillips) opteren thans weer voor het aloude 1467. Nu de zaak van het juiste geboortjaar van Erasmus dus minstens weer als 'open' kan worden beschouwd, bestaat ons inziens des te meer reden om eens en voor altijd vast te stellen dat het oorspronkelijk op de sokkel aangegeven jaar 1467 dient te worden hersteld en nimmer gewijzigd'.

In zijn brief van 19 april 1974 gaf het bestuur van 'Rotterdamum' te kennen dat 'zoals bekend . . . tot dusverre het onaanastbaar bewijs, welk jaar als het juiste geboortjaar moet worden aangegeven, door niemand (is) geleverd', dat 'wij ons . . . in het huidige tijdsbestek in deze zelfde situatie bevinden, die, zoals u zelf schrijft, minstens als 'open' kan worden beschouwd', en dat naar zijn mening 'geen werkelijk doorslaggevende redenen aanwezig zijn (bij B. en W.) een terugdraaien te bepleiten'. 'Vanzelfsprekend staat het u . . . geheel vrij zich zelf tot het gemeentebestuur te wenden'. Dit deden we dan ook op 5 mei d.a.v. Onze brief was uiteraard vrijwel eensluidend, wees dus weer op het principiële punt en noemde, weer met allerlei voorzichtige termen omzwachteld, de studies van dr. Koch en mrs. Mann Phillips. Per 14 juni 1974 kwam als antwoord, dat B. en W. het 'vooralsnog' niet wenselijk achtten de bepleite wijziging te doen aanbrengen. 'Aangezien wetenschappelijke onderzoekers ten aanzien van het geboortjaar van Erasmus niet tot eensluidende conclusies komen, geven wij er de voorkeur aan niet wederom tot verandering over te gaan.'

Nogal teleurstellend – ik spreek nu verder voor mijzelf – te bemerken dat men niet gauw duidelijk genoeg is in zijn brieven.

De stelling bij het proefschrift van collega W. Backhuys, die in oktober 1975 in Leiden promoveerde op *Zoogeography and Taxonomy of the land- and freshwater Molluscs of the Azores*: 'Het jaartal van Erasmus' geboorte, dat sinds 1964 op de nieuwe sokkel van zijn beeld te Rotterdam als 1469 staat vermeld, behoort daar definitief te worden gewijzigd in 1467' wekte in Rotterdam, hoewel het Rotterdamsch Nieuwsblad van 14 oktober haar letterlijk en provocerend citeerde, generlei reactie. Het was niet de laatste, en dus geen schertsstelling: vandaar wellicht.

Ik bepleit hier langs deze weg en voor het forum van de in 'Rotterdamum' verenigde, voor de historie van hun stad voelende en historisch voelende, Rotterdammers nog eens de wijziging van 1469 in 1467. Nog één citaat uit onze brieven: 'Technisch is de wijziging op een eenvoudige wijze mogelijk'. Niets staat er dus aan in de weg.

NOTEN

1) Drs. M. J. van Lieburg wees mij de vindplaats.

2) Aan een brief van de Archivaris van 1 febr. 1977 ontleen ik in dank het volgende: Het vers is, blijkens een aantekening op p. 269, samen met 'geprobeerde', d.i. 'probata', 'in de practijk deugdelijk gebleken', geneesmiddelen en -methoden op 12 maart 1689 door Barent opgetekend. Ook de ondertekening is van zijn hand. Hij lijkt ook het in 1689 opgetekende 'W.H. 1685' later te hebben verduidelijkt tot 'Wilhel: Hovius carmen fecit' - Willem Hovius vervaardigde dit gedicht. (Het Receptenboek van Barent Hovius, chirurgijn 1678-1696, heeft als signatuur GAR Hs. verz. 3391; het vers op fol. 267.)

3) Hovius speelt in zijn vers met *dezelfde motieven* die men vindt in de gedichten van Oudaan en Heinsius: men vergelijk *Rott. Jaarb.* 1958, p. 217 v. en 1975, p. 241. Zijn 'viator' staat gelijk met de 'hospes' en 'advena', zijn 'mansura statua' met 'het tweede leven', de 'fax' met 'iubar'; ook hier treedt 'barbaries' op, en vindt men de tegenstelling Bazel-Rotterdam. Van Hovius alleen is de opvatting van de eigen tijd als even slecht als die van Erasmus. En hij alleen laat Rotterdam beloven, wel hij uitstek door het onderwijs aan de Latijnse en Illustre school, te zullen zorgen voor een 'laeta seges virorum': een welig gewas aan mannen (vgl. Ovidius, *Metamorphosen* III, 110) - 'vir', 'man' in pregnante zin gebruikt als 'groot man'. Het woordenspel Desiderius - desiderium - desiderandus is obligaat, en moeilijk adequaat weer te geven.

4) Tesamen met de opdracht aan Willem Rabus, een voorwoord, de verzen van Julius Caesar Scaliger en Owen op Erasmus' dood, de Vita Erasmi (= Compendium Vitae, P.S. Allen, *Opus Epistolarum Erasmi* I, Oxonii 1906, p. 47 Natus Roterodami - p. 52 consulere), het grafschrift in de Bazelse Münster, en Erasmus' opdracht van de Colloquia aan zijn petekind Johannes Erasmius Froben, waarop de opdracht aan zoon Willem de echo is, *Rott. Jaarb.* 1977, p. 144 v.

5) Echo op de Precatio Scholastica, het schoolgebed, zoals dat in de school blijkens (P. Rabus), *Linguae Latinae Rudimenta in usum Scholae Erasimianae*, Roterodami 1682, in gebruik was, en wel op het (in die tijd wel zeer actuele) slot.

Bergschenhoek, december 1977.